

Ljudje očitno niso prepričani, da bi z zavarovanjem premoženja lahko bistveno prispevali k odpravljanju posledic naravnih in drugih nesreč. Na to poleg višine zavarovalnine in stopnje zavarovalnosti premoženja gotovo vplivajo še mnogi drugi dejavniki, ki bi jih bilo nujno treba natančneje raziskati.

Zakaj so odgovori prav taki, je najbrž do neke mere pogojeno tudi s samim vprašalnikom, saj se je večina vprašanih nanašala na solidarnost. V ocenah skupin ni večjih razlik, vsaj ne pri odgovornih. Glede na enostavnost vprašanj je to po svoje tudi razumljivo. Žal nam podatki ne povedo veliko več od preprostega mnenja, ki ustreza nekemu stanju. V vprašanih smo namreč zajeli vse premalo relevantnih spremenljivk.

1. Drabek, T. E., 1986. Human System Responses to Disaster. Springer-Verlag, New York
2. Polič M., B. Ušeničnik, 1989. Zaznava solidarnosti, Ujma, št. 3

PSIHOLOŠKI VIDIKI NESREČ:

med zablodami in resnicami

Marko Polič*

Raziskovanje psiholoških vidikov nesreč je razmeroma novo področje psihologije. Izsledki so zavrnili mnoga dosedanja verovanja in opozorili na pomen upoštevanja psiholoških zakonitosti pri ukrepanju med nesrečo. V članku skuša avtor pri obravnavi izbranih vprašanj (načrtovanja, opozarjanja, evakuacije, psihičnih posledic in socialne podpore) prikazati in razložiti nasprotja med dejanskim in namišljenim na tem področju.

Ljudje se z nesrečami in nevarnostmi soočajo že od nekdaj. Toda šele med drugo svetovno vojno, predvsem pa v petdesetih letih, so se začela prva sistematična raziskovanja človeškega doživljanja in vedenja med njimi. Do takrat in pogosto še danes so namesto dejstev govorila bolj prepričanja. Ljudje so si pač skušali dogajanje med zanje pomembnim dogodkom nekako osmisлити. Nesreča namreč vedno, posredno ali neposredno, prizadene ljudi, saj drugače sploh ni nesreča. Tako kot lahko nastane tudi zaradi človeške dejavnosti, je predvsem ukrepanje ljudi tisto, ki preprečuje ali blaži njene posledice. To pomeni, da je treba poznati značilnosti ravnanja ljudi v izrednih razmerah, tj. takih, v katerih posameznik ali skupina ne delujejo več normalno in se počutijo ogroženi. Ta prispevek ima morda malce preveč častihlepen naslov, saj želi govoriti o zablodah in resnicah, kar lahko pomeni, da si avtor skuša prisvojiti vlogo razsodnika. Moj namen ni te vrste. Toda gre za razmeroma novo področje psihologije, ki po eni strani še išče prava vprašanja in postopke za njihovo razreševanje, po drugi pa se izgublja v tradicionalnih predstavah o delovanju človeka, v predsodkih in zmotah. Obstaja cela vrsta povsem nasprotujočih si stališč in pogledov. Sprejem enega pomeni tudi drugačno dejavnost, načrtovanje in ukrepanje. Tod pa je včasih lahko tudi meja med življenjem in smrtjo, med dramo in tragedijo. Zato bom skušal položaj jasneje prikazati in različne alternative povezati z okoliščinami, v katerih so nastale. Pri tem se bom, kolikor bo le mogoče, opiral na spoznanja empiričnih raziskav, žal predvsem tujih. To pomeni, da njihovih ugotovitev ni možno enostavno preslikati v naše razmere, saj bi to pomenilo zanemarjanje kulture in tradicije, družbenih, gospodarskih in ekoloških razmer sploh ter še česa. To pa na vedenje ljudi še kako vpliva. Po drugi strani pa nismo osamljeni na samotnem otoku. Obstajajo skupne značilnosti vedenja različnih skupin ljudi v podobnih okoliščinah ter podobna vprašanja in njim ustrezni postopki. Lhodišče razprave je obravnavanje vedenja normalnih ljudi v neobičajnih razmerah. Temu vedenju pogosto pripisujemo nerazumnost, toda praviloma vedno v analizah, opravljenih po samem dogodku, ko je situacija dobro znana in ustrežnejše ravnanje jasno. Osnova za te napake leži tudi v dejstvu, da pogosto mešamo razumnost z vedenjem, ki je skladno z zahtevami dane kulture, in

vsako drugačno obsojamo. Taka vedenja pogosto, čeprav ne vedno upravičeno, uvrščamo v ti. **kolektivno vedenje**, ki ga Turner in Killian (1972) opredeljujeta kot **dejavnost skupin, ki delujejo brez jasnih napotkov svoje kulture**. Do kolektivnega vedenja pride, kadar je socialni sistem v krizi, tj. kadar so njegove tradicionalne institucionalizirane strukture v veliki meri uničene, neutralizirane, ali pa jih sodelujoči kolektivno več ne smatrajo za ustrezno vodilo svojih dejavnosti (Wenger, 1978). Socialni sistem je lahko moten na različni stopnji in v različnem obsegu. Takoj pa moram reči, da so kolektivna vedenja v svojih skrajnostih, kot so npr. paničen beg, kriminalno vedenje, družbeni nemiri itd., med nesrečami razmeroma redka, pač pa so pogostejša v družbenih konfliktnih situacijah zaradi njihove narave same.

Opredelitev nesreč

Za razumevanje dogajanja je morda potrebno najprej opredeliti pojem nesreče. Izčrpne opredelitve so razmeroma redke. Praviloma jih opredeljujejo kot dogodke, v katerih se pojavijo poškodbe in škoda, pri čemer sam dogodek ni bil **namerno** izzvan. To ne pomeni, da posameznikovo vedenje pri povzročanju in/ali poteku nesreče ni pomembno. Toda pomembni so tudi dejavniki širšega družbenega in fizičnega okolja, ki na to vedenje vplivajo. Nesreče so lahko individualne ali skupinske, takega ali drugačnega porekla. Tu se bomo ukvarjali predvsem z vprašanjem narave psihičnih odzivov na nenaden in nepričakovan velik stres, do katerega pride v nesreči, ki prizadene skupnost.

Ali lahko govorimo o nesrečah nasploh? Danes vse bolj prevladuje mnenje, da je reševanje vprašanj, povezanih s kakršnokoli nesrečo, podobno, ne glede na povzročitelja, da jih lahko obravnavamo kot člane iste skupine pojavov. Medtem ko so prve opredelitve nesreč izhajale predvsem iz njihove fizične plati in jih s tem razglašale za različne, so novejšje socialno usmerjene, s čimer so pristopale k različnim nesrečam kot k istovrstnim pojavom. Poudarek se premika s fizičnega dogodka k različnim vidikom socialne situacije. Vitaliano in sodelavci (1987) povzemajo različne avtorje opredeljujejo nesrečo kot:

* Dr., izr. prof., Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana.

- razmeroma hitro nastopajoči in v prostoru koncentrirani dogodek;
- ki vpliva na prepoznaven družbeni podsistem (npr. skupnost, sosesko) zaradi nastanka velike nevarnosti in/ali uničenja;
- prekinjajoč zmožnost sistema, da oskrbi svoje člane s pričakovanimi življenjskimi razmerami in
- se pojavlja v kontekstu, v katerem obstaja soglasje o pomenu situacije, ustreznih normah in vrednotah ter prednostih, ki jih je treba upoštevati.

Quarantelli (1982) enostavno pravi, da do nesreče pride, kadar zahteve dogodka presegajo zmožnosti za odziv in krizni situaciji. Slednja navadno zahteva neobičajno in nujno kolektivno vedenje, potrebno za končanje krize. Raziskave so pokazale, da obstaja vrsta socialnih dogajanj in vedenj, ki se pojavljajo ne glede na vrsto povzročitelja. To je treba upoštevati pri načrtovanju ukrepanja ob nesrečah. Ne glede na značilnosti posamezne nesreče in posebne zahteve, ki jih zastavlja, mora skupnost odpraviti mnoge istovrstne naloge, npr. oceno nevarnosti, opozarjanje, zbiranje potrebnih virov, obveščanje, odločanje, evakuacijo, zdravniško pomoč, iskanje in reševanje itd.

Ko govorimo o zahtevah, ki se pojavljajo ob nesrečah, moramo razlikovati:

- zahteve ki jih povzroča **povzročitelj** nesreče in
- zahteve, ki jih povzročajo **odzivi** na nesrečo.

Povzročitelj nesreče (fizični dogodek) oblikuje določene zahteve, kot npr. iskanje in reševanje. Druga vrsta zahtev nastane zaradi samih dejavnosti ob nesreči in vključuje zadeve, kot so sporazumevanje, ocenjevanje razmer, usklajevanje itd. Dogaja se, da zahteve, ki jih povzročijo odzivi, spremenijo manjšo neugodno v veliko nesrečo. Birokratska neučinkovitost lahko npr. ob evakuaciji razbije socialne vezi, postavi ljudi v neustrezna okolja ipd. Raziskovalci so neredko govorili celo o **drugotnih nesrečah**, ki so lahko imele hujše posledice kot prvotni fizični dogodek (npr. potres, požar). Osredotočanje zgolj na fizičnega povzročitelja nesreče ima za posledico zanemarjanje pomembnega vidika situacije, organiziranja odziva nanjo. Le-ta predstavlja okvir za možne posamične odzive. Očitno je, da moramo upoštevati socialno situacijo, v kateri so ljudje. Ti se pogosto odzivajo ustrežnejše od organizacij, ki bi jim morale pomagati.

Načrtovanje ukrepanja med nesrečo

Nedvomno velja, da se bodo ljudje in skupnosti toliko učinkoviteje soočili z nesrečo in njenimi posledicami, kolikor bolj bodo nanjo pripravljeni. Del teh priprav je tudi ustrezno načrtovanje. Ker gre za dogodke, s katerimi se običajno ne soočamo, z njimi ne bo možno opraviti na rutinski način. Čeprav je načrtovanje usmerjeno k nenadnim in velikim spremembam v fizičnem okolju, je zasnovano na dejavnostih v socialnem okolju. Dynes

(1982) meni, da za zdaj v mnogih okoljih prevladuje model načrtovanja, ki bi mu lahko rekli **ukazovanje in nadzor**. Očitno je vojaško poreklo tega modela. Sloni na domnevi, da povzroča nesreče v družbenem življenju velike motnje, ki zmanjšujejo učinkovitost posameznika in skupnosti. Zato bi ju bilo treba nadzorovati in z vzpostavljanjem močne avtoritete preprečiti razkrojevalne učinke nesreče. Ta pristop gleda na ljudi in prizadeto skupnost kot na neko nedejavno in neučinkovito množico, ki jo je treba voditi in nadzorovati. Preprečiti je treba vsako spontanost, vse mora teči po načrtih, vsa obvestila so centralizirana ipd. Umetna in avtoritarna struktura naj bi nadomestila normalno človeško vedenje in normalen ustroj skupnosti. Videli bomo, da je ta model ne le neučinkovit in protinaven, ampak tudi škodljiv, saj so napačna že njegova izhodišča. Namesto da bi gradili na ljudeh, jih omejuje in ne izrablja vseh njihovih zmožnosti. Na osnovi raziskovalnih ugotovitev so znanstveniki v zadnjih letih razvili nov **model človeških virov v sili**. Predvsem je treba načrtovanje graditi na obstoječih vedenjih in strukturah (tj. tistih pred nesrečo). Namesto da bi ljudi prilagajali načrtom, je treba načrte prilagoditi ljudem. Znova in znova bomo videli, da ni ostrega preloma med stanjem pred nesrečo in po njej. Zato razumno načrtovanje zahteva uporabo obstoječih virov, ne pa oblikovanje umetnih norm in struktur. Ljudje kažejo težnjo po nadaljevanju običajnih vedenj in vlog, po izpolnjevanju svojih odgovornosti, po ohranjanju socialnih struktur (npr. družine) ipd. Ohranjanje se tudi struktura skupnosti. Namesto stroge centralizacije je ustrežnejše usklajevanje. Nesreča namreč vpliva na mnoge najbolj različne dele družbe, ki imajo svoje lastne avtoritete in težnjo k istočasni dejavnosti in avtonomnem odločanju. Zato je treba načrtovanje graditi na razvoju sporazumevanja in usklajevanja. Končno se moramo, le zavedati, da je cilj vsakega načrtovanja čim hitrejša vrnitev v normalno stanje.

Obveščanje in opozarjanje

Osnovna vloga in pomen obveščanja in opozarjanja je v starem psihološkem spoznanju, da se predvsem pripravljeni ljudje lahko učinkovito soočajo z nevarnostjo, saj pripravljenost sproži nastanek prilagojevalnih procesov. Obvestila morajo potekati v obe smeri, k ogroženim in od njih. Opozorilni sistem mora torej vsebovati ustrezne povratne zveze, da bi zagotovili pojavljanje zelenih odzivov. Opozorila, ki jih posredujejo sredstva obveščanja, predstavljajo **pripravljalna obvestila**, saj so namenjena vnaprejšnji pripravi ljudi na odpor do različnih stresnih dogodkov. Lahko preprečijo ali blažijo čustvene udarce kasnejših groženj, če dogodke pravilno napovedo in če možne grožnje ne prikažejo v prečni luči. Dejali bi lahko, da delujejo kot nekakšno čustveno »cepljenje«, ki omogoča povečanje stresne tolerance zaradi nastanka obvladovalnih mehanizmov. Toda eno je ugotovitev, da so vnaprejšnja opozorila pomembna, drugo pa vprašanje, kakšna naj bodo, da bodo učinkovita. Oddano opozo-

rilo namreč še ne pomeni, da ga bo kdo sprejel ali se po njem ravnal. Če sporočilo izzove dovolj pozornosti (kar ni samo po sebi umevno), je njegova zmožnost vpliva na prizadete odvisna od:

- **razumevanja**, to je obsega, do katerega ljudje dojemajo posredovano vsebino, in
- **sprejema priporočil**, to je stopnje, do katere jih argumenti prepričajo in so se pripravljani ravnati po napotkih.

Upoštevati moramo tudi težnjo po inerciji pri posameznikih. Najpogostejši začetni odziv na opozorilo o nevarnosti je **dvom**. To velja posebej v okoliščinah, ko je nesreča nepričakovana in stopnja pripravljenosti nizka. Pogosto prihaja tudi do **zanikanja** nevarnosti, ko ljudje pod vplivom stresa skušajo nove podatke razložiti v okviru znanega in domačega, pa menijo, da jim ne preti neposredna nevarnost. Zavedati se moramo, da opozorilo ne vpliva samoumevno na ljudi, katerim je namenjeno, da ti niso pasivni in ubogljivi prejemniki navodil in ukazov. Resnica je prav nasprotna. Pomebno je to, kar ljudje vidijo ali verjamejo, njihova razlaga sporočila. Slednja lahko ali pa tudi ne ustreza temu, kar je nameraval opozarjalec. Ljudje morajo biti prepričani o resnosti nevarnosti, da bi jo upoštevali. Prav tako se ljudje običajno ne odzivajo neposredno kot posamezniki, ampak v okviru medsebojnih odnosov z drugimi ljudmi. Zato je razlaga opozorila navadno skupinski proces.

Odziv na opozorilo vsekakor vsebuje **opredelitev situacije**, ki je odvisna od razlage sporočila in njegove socialne potrditve. Ta opredelitev nekako posreduje med namerami tistega, ki opozarja, in odzivi tistih, ki jim je opozorilo namenjeno. Le opozorilo, ki omogoča ustrezno razlago oziroma opredelitev situacije, bo doseglo svoj namen. Na to vplivajo po Quarantelliju (1984) način opozarjanja, zaznana oblika in vsebina sporočila, prejšnje izkušnje ter potrditev opozorila. Tako npr. ljudje bolj verjamejo neposrednim obvestilom drugih ljudi kot pa neosebim sporočilom medijev. Osebnostno sporočanje namreč pomeni, da bo opozorilo v večji meri osebno specifično, to je prilagojeno osebi, ki ji je namenjeno. V sredstvih javnega obveščanja bodo ljudje bolj verjeli tistim sporočilom, ki jih podajajo uradne osebe, kot pa npr. napovedovalcu. Bolj bodo zaupali opozorilom tistih sredstev javnega obveščanja, ki so jim zaupali že pred opozarjanjem na nesrečo. Nasploh velja, da opozarjanje prek javnih sredstev obveščanja bolj nakaže, da je morda nekaj narobe, kot pa mobilizira ljudi za neko dejavnost, za neposreden odziv na opozorilo. Kadar je le možno, skušajo ljudje preveriti opozorila s pomočjo znakov oziroma dogajanja v okolju. Več ko je različnih, tako formalnih (npr. radio) kot neformalnih (npr. osebni stik) virov, ki prinašajo opozorilo, bolj bomo temu verjeli. To velja predvsem takrat, kadar je njihova vsebina usklajena. Neusklajenim obvestilom ljudje ne verjamejo in vnašajo mednje kvečjemu zmedo. Opozorilo mora biti jasno in nedvoumno, saj možne žrtve nesreče vse preade tako obvestila spremene v kazalnike običajnega stanja, v nekaj nenevarnega. Tako si vsaj na spoznavnem nivoju olajšajo življenje. Resnična nesreča jih bo toliko bolj pretresla. Obvestila ne smejo biti presplošna, ampak morajo prinašati kon-

kretne podatke in podrobnosti ter napotke za ravnanje. Pomembneje je, da ljudje vedo, kaj **morajo** storiti, in ne toliko, česa **ne smejo**. Izkušnje s podobno nevarnostjo povečujejo zaupanje v opozorila. Na vsak način pa skušajo ljudje opozorilo tako ali drugače preveriti in le potrjenemu obvestilu bodo verjeli. To potrditev pa v veliki meri določajo prav odzivi drugih ljudi.

Psihološka vprašanja evakuacije

Preselitev prebivalstva je v mnogih nesrečah pogosto nujna, da bi preprečili hujše posledice dogodka pri ljudeh. Prizadeti ne bodo slepo ubogali napotkov, ne bodo pasivni, ampak bodo aktivno posegali v dogajanje, bodisi kot posamezniki, kot skupine ali množice. Raziskave so pokazale (Quarantelli, 1984), da ljudje, kadar lahko izbirajo, **raje** ostanejo doma, kot pa se evakuirajo. Celo kadar zaznajo opozorilo kot veljavno in socialno potrjeno, oklevajo. Do take odločitve lahko pride, kadar obstaja le zmerno in ne močno prepričanje o nevarnosti. Celo kadar se počutijo zelo ogroženi, bodo skušali ohraniti tradicionalen in rutinski način vedenja. Zapuščanje kraja zaradi nevarnosti nedvomno ni vsakdanje vedenje. To velja za domačine. V nasprotju z njimi bodo turisti, potniki in tujci zelo verjetno zapustili prizadeti kraj ob prvih znakih možne nevarnosti. Ljudje namreč neradi ostajajo v tujih okoljih, kadar opazijo, da gre za osebno nevarnost.

Prebivalci pogosto nočejo zapustiti kraja, ker se boje, da bodo njihovi prazni domovi oropani. Vendar je ta skrb neupravičena. Velja prav nasprotno. Med nesrečami se število kaznivih dejanj celo zmanjša. Taktiki, če se že pojavijo, pa niso domačini, ampak prihajajo od drugod.

Osnovni dejavnik, ki zavira evakuacijo, je ločenost družinskih članov v trenutku zaznave nevarnosti. Če je le možno, bodo čakali v ogroženem območju, dokler se ne zberejo ali vsaj zvedo, kako je z ostalimi. Zato je pomemben del ukrepanja ob vsaki nesreči skrb za ustrezno obveščenost o ljudeh.

Kadar se evakuirajo, se družine pomikajo kot enote. Izogibajo se javnim zavetjem, če le razmere to dopuščajo. Raje gredo na domove sorodnikov ali prijateljev. Tudi to velja upoštevati v načrtovanju ukrepov ob nesrečah.

Ljudje se bodo evakuirali predvsem, če bodo menili, da je verjetnost nesreče velika, da bo ta imela hude posledice, in da te grozijo tudi njim osebno. Kot kritične razloge za evakuacijo navajajo najpogostejše situacijsko nevarnost in nasvete uradnih oseb (Drabek, 1986). Med izbruhom vulkana Sv. Helene so izpraševanci navedli naslednje štiri najpomembnejše razloge: zaznava erupcije (29,1%), uradne osebe zahtevale umik (16,6%), sorodniki zahtevali umik (20,3%), sosedje so se umaknili (12,7%). Neevakuiranci med nesrečo na Otoku treh milj so kot razlog ostajanja navajali nasprotujoča si obvestila in odsotnost uradnih ukazov za evakuacijo. Vidimo, da se ugotovitve skladajo med seboj.

Psihične posledice nesreč

O psihičnih posledicah velikih kolektivnih nesreč obstaja več mnenj. Dolgo so menili, da imajo nesreče praviloma globoke, dolgotrajne in hude posledice za duševno zdravje. Svetovna vojna je spodbudila vrsto raziskav vedenja civilistov med bombardiranjem. Njihovi rezultati so pokazali — za mnoge nepričakovano — da so se ljudje praviloma ustrezno odzvali na napade in probleme. Še zdaleč ni prišlo do pričakovane osebne in socialne dezorganizacije in zrušitve. Tudi kasnejše raziskave dogajanja med naravnimi in drugimi nesrečami so pokazale, da je vedenje ljudi pod skrajnim stresom ostajalo običajno nadzorovano in je ustrezalo zahtevam situacije. Razlikujemo predvsem dva pogleda na vedenje in doživljanje ljudi med nesrečami. Po prvem so nesreče zelo hudi in travmatski življenjski dogodki, ki pri prizadetih povzročijo močne, globoke in bistveno negativne psihične posledice. Temu pristopu pravimo pristop **individualne travme**. Nasprotuje mu pristop, ki predvsem meni, da ima kolektivna nesreča diferencialne in ne splošnih učinkov. Lahko so negativni, toda so tudi pozitivni. V času po nesreči je veliko manj ločitev, duševnih motenj, zauživanja uspaval, kriminala itd. kot v normalnih razmerah. Mnogi od negativnih učinkov so razmeroma kratkotrajni, različni problemi žrtev pa so bolj povezani z organiziranimi odzivi po dogodku kot pa z njim samim. Temu pristopu pravimo pristop **socialne spužve**, po enostavni primerjavi skupnosti s spužvo (ali gobo), ki se pod pritiskom sicer začasno deformira, a se hitro vrne v običajno stanje. Poglejmo nekatere razloge za različne poglede (Quarantelli, 1985):

- prva možnost je, da so različni raziskovalci opazovali dejanske razlike v duševnem počutju žrtev;
- oba pristopa uporabljata različne podatke in raziskovalne metode (prizadeti posamezniki v primerjavi z reprezentativnim vzorcem, subjektivni v primerjavi z objektivnimi ukrepi);
- različni raziskovalci lahko različno razlagajo enake podatke;
- možen vir razlik so lahko različni poklicni cilji različnih raziskovalcev (pomoč žrtvam v primerjavi z razumevanjem pojava);
- razlike v samem pojmovanju nesreče (medicinsko v primerjavi s socialno problemsko).

Pri tem moramo reči še nekaj. Ne bi želeli, da bi morda menili, da je eden od pristopov že vnaprej slab, neznanstven in drugi njegovo nasprotje, da je eden human, drugi pa se ukvarja z ljudmi kot s številkami. Nič od tega ne drži. Gre enostavno zato, kaj želimo ugotoviti in kaj početi. Med nesrečami bodo nedvomno tudi prizadeti in bo prišlo tudi do duševnih motenj, panike ipd. Zato je prav, če ta vidik poznamo in tem ljudem pomagamo. To pa ne pomeni, da gre tudi za prevladujočo obliko vedenja. Velika večina prebivalstva bo preživela nesrečo brez motenj in se bo lahko učinkovito soočala z njenimi posledicami. Smiselno je, če organizirani družbeni odziv to spoznanje upošteva. Obso-

97
diti žrtve nesreče že vnaprej na paniko, osebno in socialno dezorganizacijo, histerijo itd. je vsaj nekoristno, če ne že tudi škodljivo, saj lahko pripelje do hujših posledic (npr. zato, ker prizadetih niso ustrezno obveščali, »da ne bi prišlo do panike« ipd.). Omeniti moram še, da prvi pristop meni, da je čas po nesreči tisti, v katerem se da kaj storiti, drugi pa je usmerjen predvsem na čas pred nesrečo ter na skupine in organizacije kot osnovne enote, s katerimi je treba delati. Šele ustrezno pripravljeni in izveščani ljudje in organizacije se bodo lahko uspešno spoprijeli z zahtevami, ki jih zastavljajo nesreče.

Pomen in vloga socialne podpore

Socialno podporo, ki jo nudijo družina in prijatelji, lahko opredelimo kot (3) **spoznanje posameznika, da se lahko zanaša na enega ali več ljudi, da bo ob nesreči deležen njihove, bodisi otipljive ali čustvene pomoči ali pa obeh**. Opredelitev izhaja z vidika prizadetega. Socialna podpora mu v času stiske nudi:

- **čustveno podporo**, tj. skrb, ljubezen, naklonjenost in simpatijo;
- **hrabritev**, tj. obseg, do katerega ji podpornik vdihne pogum in upanje;
- **svetovnje**, ki se nanaša na koristna obvestila za reševanje problemov;
- **tovarištvo**, tj. obseg, do katerega se ne čutijo osamljeni;
- **otipljivo pomoč**, ki se nanaša na praktične viire, ki jih nudi podpornik.

Razlikovati moramo med **socialno podporo** in **socialno mrežo**, kjer smo prvi pojem že opredelili, drugi pa se nanaša na dejavnike, kot so število odnosov, ki jih ima posameznik, pogostost stikov z različnimi ljudmi in število povezav med člani mreže. Mreža predstavlja kontekst, v katerem deluje socialna podpora.

Vloga socialne podpore je za žrtve pomembna, saj je povezana z dobrim počutjem ljudi nasploh in s hitrostjo ter celovitostjo okrevanja posebej. Vsaka večja nesreča bo najbrž zmotila normalno delovanje mrež socialne podpore (smrt, evakuacija...). Motene so lahko tako družinske in prijateljske vezi kot vezi s krajem. Vse to vpliva na psihosocialno okrevanje po nesreči in večja žrtvino dovzetnost za različne fizične in duševne motnje. Socialna podpora v kriznih časih deluje kot nekakšna blažilec, ki neposredno blaži negativne učinke izkušnje ter pospešuje kasnejše obvladovanje in prilagoditev. Vendar socialna mreža ne deluje vedno podpirajoče. Daljša in neprostovoljna medsebojna odvisnost prijateljev in sorodnikov pogosto vodi v strese in sovražnosti. Tudi dolžniško upniška razmerja so ljudem zoprna. Zavedati se moramo tudi, da imajo ljudje v življenju lahko različne vloge, ki si med nesrečo lahko nasprotujejo (npr. zdravnica je tudi mati, ki npr. ne ve, kaj je z njenim otrokom). Ne bomo smeli vnaprej obsojati ljudi, ki bodo v neki situaciji ravnali nasprotno »pričakovanjem«. Ustrezno moramo spremeniti naša pričakovanja. Danes je o tem že precej znanega, a žal se vsega naenkrat ne da povedati.

Dotaknil sem se, precej sumarno, vrste vprašanj. Nobenega nisem izčrpal in

98 mnoga so še ostala, npr. zloglasna panika, odnos do nevarnosti, presoja nevarnosti oz. možnosti nesreč, vedenja med nesrečami določenih zvrsti itd. O tem bo bralec lahko našel podrobnejše podatke v ustreznih virih, ki jih nekaj tudi navajam. Na vsak način pa velja, da brez upoštevanja psiholoških vidikov dogajanja med nesrečo ne more biti ne pravega razumevanja dogodka in ne ustreznega ukrepanja.

1. Drabek, T. E., 1986. Human System Responses to Disaster. Springer Verlag, New York.
2. Dynes, R. R. 1982. Models of emergency planning. V: Jones, B. G. in Tomažević, M. (Eds.). Social and economy aspects of earthquakes. Ljubljana, ITRMS.
3. Figley, C. R., 1985. Traumatic stress: the role of the family and social support system. V: Figley, C. R. (Ed.) Trauma and its wake. Brunner/Mazel, New York.
4. Polič, M. 1988. Psihološki vidiki naravnih in drugih nesreč, Poljče, RCOU.
5. Quarantelli, E. L. 1985. An assessment of Conflicting Views on Mental Health. V: Figley, C. R. (Ed.) Trauma and its wake: the treatment of PTSD. Brunner/Mazel, New York.
6. Solomon, S. D., 1985. Mobilizing Social Support Networks in Times of Disaster. V: Figley, C. R. (Ed.) Trauma and its wake. Brunner/Mazel, New York.
7. Turner, R. H. in Killian, L. M., 1972. Collective Behavior. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
8. Vitaliano, P. P. et al, 1987. A Psychoepidemiologic Approach to the Study of Disaster. J. of Community Psych. 15, 99—122.
9. Wenger, D. E., 1987. Community response to Disaster. V: Quarantelli, E. L. (Ed.). Disasters. Sage, London.

Marko Polič

Psychological Aspects of Disasters: between Fallacy and the Truth

Research into the psychological aspects of disasters is a fairly new branch of psychology. On the basis of the findings of research, many previously accepted beliefs have been rejected, and attention has been directed to the importance of the psychological principles involved in the preparation and execution of disaster countermeasures. Through a discussion of certain questions (planning, the issuing of warnings, evacuation, the psychic consequences of disasters, and social aid) the author has presented and tried to explain the differences between the actual and the imaginary in this field.

CIVILNA ZAŠČITA V KRAJEVNI SKUPNOSTI

Bojan Ušeničnik*

Izdelana je bila celovita analiza obrambno zaščitne pripravljenosti krajevnih skupnosti v Sloveniji, ki je pokazala, da so krajevne skupnosti skupaj z delovnimi organizacijami postale temeljne nosilke in najmnogičnejši del civilne zaščite. Njihova pripravljenost za zaščito in reševanje ljudi in imetja ob naravnih in drugih nesrečah kot tudi v vojni je dobra. Pomanjkljivosti sedanje organiziranosti in priprav se kažejo predvsem v preveč poenoteni (uniformni) organizaciji, ki ne upošteva dovolj posebnosti krajevnih skupnosti, v pomanjkljivi organiziranosti za zaščito in reševanje v stanovanjskih hišah, premajhni povezanosti priprav krajevnih skupnosti s pripravami delovnih organizacij, nezadostni usposobljenosti in pomanjkljivi opremljenosti štabov in enot civilne zaščite, nezadostni urejenosti prostora, zlasti v mestih, za zaščito in reševanje in drugem. Te pomanjkljivosti je treba odpraviti z načrtnim izvajanjem ukrepov na politični in upravno-strokovni ravni.

Leta 1988 je bila opravljena analiza obrambnih in varnostnih priprav krajevnih skupnosti v Sloveniji (1), ki je obravnavala tudi njihovo organiziranost in pripravljenost za zaščito in reševanje ljudi in imetja ob naravnih in drugih nesrečah, v vojni in izrednih razmerah. Njen cilj je bil ugotoviti resnične možnosti krajevnih skupnosti za izvajanje priprav ter za obrambo in zaščito ob raznih nevarnostih, ki lahko ogrozijo zdravje in življenje ljudi, družbeno in zasebno premoženje ter naravno in kulturno okolje.

Analiza je pokazala, da se krajevne skupnosti oblikujejo, organizirajo in delujejo v zelo različnih prostorskih, gospodarskih, kulturnih in drugih razmerah, iz katerih izhajajo tudi različni interesi in potrebe po obrambi in zaščiti kot tudi različne možnosti za njihovo zadovoljevanje. Vse to pa vpliva na različno stopnjo njihove obrambne in varnostne pripravljenosti. Za večino krajevnih skupnosti je značilno, da so doslej posvečale pozornost predvsem pripravam za obrambo in zaščito pred zunanjo agresijo, bolj ali manj pa so zane-marjale druge aktivnosti, ki so pomembne za učinkovito samozaščitno delovanje ljudi in celotne krajevne skupnosti v varnostnih razmerah v miru. Taka usmeritev je seveda izhajala tudi iz veljavne normativne ureditve obrambnega in varnostnega načrtovanja.

V pričujočem prispevku bom predstavil nekatere najvažnejše značilnosti priprav in delovanja civilne zaščite v krajevnih skupnostih v Sloveniji.

Vzorec in metoda

Analiza obrambnih in varnostnih priprav je bila opravljena v 95 naključno izbranih krajevnih skupnostih ali v 7,8 % vseh krajevnih skupnosti v Sloveniji. Med njimi je bilo 30 mestnih, 40 vaških in 25 mešanih krajevnih skupnosti. Krajevne skupnosti so bile razvrščene v posamezno skupino oziroma tip krajevne skupnosti v skladu z enotno metodologijo, ki jo je leta 1971 pripravil Zvezni zavod za statistiko za popis prebivalstva. Po tej metodologiji se, kot je znano, med mestne krajevne skupnosti uvrščajo krajevne skupnosti v mestnem naselju ali na pretežno mestnem območju, med vaške tiste krajevne skupnosti, ki obsegajo eno ali več vaških naselij, med

mešane pa krajevne skupnosti, ki obsegajo mešana območja (del mestnega in del vaškega območja) oziroma mešano območje in vaško območje.

Pri opazovanju so bile uporabljene različne metode, od standardiziranega spraševanja (intervjuja) in razgovora v skupini do analize normativnih aktov ter obrambnih in varnostnih načrtov. Glavni vir podatkov pa je bil intervju (anketa) s predsedniki svetov skupščin krajevnih skupnosti, ki je bil izveden v vseh 95 posebej opazovanih krajevnih skupnostih.

Nekatera normativna izhodišča

Krajevna skupnost je skupaj s temeljnimi in drugimi samoupravnimi organizacijami in skupnostmi temeljna nosilka obrambno-samozaščitnega organiziranja in delovanja ter množični in materialni temelj sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite.

Po zakonu o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti krajski na področju civilne zaščite v krajevni skupnosti:

- spremljajo in presojajo nevarnosti naravnih in drugih nesreč ter druge nevarnosti, ki lahko ogrozijo zdravje in življenje ljudi ter varnost družbenega in zasebnega premoženja;
- organizirajo in izvajajo najrazličnejše ukrepe in aktivnosti za odpravo nevarnosti, preprečitev naravnih in drugih nesreč oziroma za ublažitev njihovih posledic;
- izvajajo priprave za osebno in vzajemno zaščito, organizirajo, usposablajo in opremljajo štabe in enote civilne zaščite, pripravljajo materialne in druge pogoje in možnosti za izvajanje ukrepov civilne zaščite (prva medicinska pomoč, evakuacija, oskrba ogroženega prebivalstva, radiološka, kemična in biološka zaščita, zaščita in reševanje ob rušenjih, poplavih, požarih, eksplozijah itd.), izdelujejo načrte civilne zaščite in izvajajo še druge priprave, pri čemer sodelujejo z drugimi krajevnimi skupnostmi, organizacijami združenega dela in drugimi organizacijami;

* Predsedstvo SR Slovenije, Erjavčeva 17, Ljubljana.